

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान
आरोग्य सेवांवर लोकाधारित संनिचरण
पथदर्शी प्रकल्पाची अंमलबजावणी

महाराष्ट्र शासन
सार्वजनिक आरोग्य विभाग
शासन निर्णय क्र. राग्राज १००७/प्र.क्र.१७२/आरोग्य - ७
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक : २४ ऑगस्ट २००७

प्रस्तावना

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशनअंतर्गत आरोग्य सेवांवर लोकाधारित संनिचरण तसेच लोकसहभागानुसार आरोग्य नियोजनाची (Community based monitoring & planning of health services) संकल्पना मांडण्यात आली आहे. या संकल्पनेच्या प्रत्यक्ष अंमलबजावणीचे पहिले पाऊल म्हणून वेबामराठील, आठ राज्यांमध्ये ११ मंत्रिने कालावधीचा (एप्रिल २००७ ते जानेवारी २००८) पथदर्शी प्रकल्प राबविला जाणार आहे. या प्रकल्पाच्या प्राथमिक अंमलबजावणीसाठी निवडलेल्या राज्यांत महाराष्ट्र राज्याचाही एक प्रमुख राज्य म्हणून समावेश करण्यात आला आहे. या पथदर्शी प्रकल्पाची पुढील प्रमुख उद्दिष्टे आहेत -

- १) राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशन व त्याअंतर्गत अनुसूच व उपसूच आरोग्य सेवांचे अधिकृत बाबत जनतेमध्ये जाणीवी प्रवृत्ती
- २) आरोग्य सेवांच्या नियोजनात लोकसहभाग मिळवणे, तसेच आरोग्य सेवेबाबत आरोग्य सेवेच्या लागूधर्माची (अग्रेसर) पारंपार्याची भावना वाढीस लागेल यासाठी प्रयत्न करणे, त्यासाठीच्या पद्धती विकसित करणे.
- ३) आरोग्य सेवेवर लोकाधारित संनिचरणसाठी जनतेत आरोग्य सेवेबाबत हक्काधारित समज विकसित करणे
- ४) विविध स्वयंसेवी संस्था /संघटनांनी हक्काधारित दृष्टीकोनातून आरोग्य सेवा मिळविण्यासाठी प्रयत्न/प्रयोग केले आहेत. या प्रयोगातून आरोग्य सेवांवर लोकाधारित संनिचरणची माध्यमे विकसित झाली आहेत. या माध्यमांचा व्यापक वास्तवीवर अवलंब करणे

सार्वजनिक आरोग्य सेवा यंत्रणेच्या सेवांची पूर्ण माहिती व त्या सेवा मिळवणे, त्यांचे राखण करणे याची जाणीव जनतेत निर्माण व्हावी हे या प्रकल्प प्रक्रियेचे फलित अपेक्षित आहे. अपेक्षित आरोग्य सेवा मिळताहेत याचा नियमित आढावा आरोग्य सेवांचे लागणी तसेच लोकप्रतिनिधी या प्रक्रियेतून घेतील. या प्रक्रियेतून राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशनने जाहीर केलेल्या हमी सेवा (Guaranteed health services), तसेच आवश्यक औषधे व संदर्भ सेवा मिळण्यातील अडचणी, मर्यादा व आरोग्य सेवांबाबत लोकांच्या अपेक्षा याचा पाठपुरावा केला जाईल. तसेच जनतेच्या अपेक्षा आरोग्य यंत्रणेच्या निदर्शनास आणून दिल्या जातील. आरोग्य सेवा संनिचरण समित्यां मार्फत असा आढावा, पाठपुरावा आरोग्य सेवांच्या विविध

RCFA/R-1598(350-B-2007)-1

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान
मंत्रालय, मुंबई

शासन निर्णय क्र. राग्राज १००७/प्र.क्र.१७२/आरोप्य - ७ दिनांक : २४ ऑगस्ट २००७ चे
परिशिष्ट - अ

१	उस्मानाबाद	ग्रामीण विकास व अध्ययन केंद्र, राष्ट्र सामाजिक विज्ञान संस्थार, ग्रामीण विकास परिसर-तुळजापूर, पोस्ट चौकस नंबर - ९, तुळजापूर, जिल्हा - उस्मानाबाद ४१३ ६०२ संपर्क व्यक्ती - अंजली कुरकणी	१) उस्मानाबाद २) तुळजापूर ३) कळस
२	पुणे	मासूम (महिला सर्वांगीण उत्कर्ष मंडळ) कुघेरा विहार, बिल्डींग नंबर - सी-१, सर्वे नंबर - २२६२/१/१, प्लॉट नंबर - ४१-४४, ६ वा भजला, गाडीहाळ, हडपसर, पुणे- ४०० ०२८ संपर्क व्यक्ती- अनुपमा पाठक	१) धोळे २) पुरंदर ३) खेड
३	ठाणे	वन निकेतन सोनार वाडा, मू. पो. - मुरबाड, जिल्हा - ठाणे- ४२१ ४०१ संपर्क व्यक्ती - इंदुवी तुळपुळे	१) डहाणू २) जळार ३) मुरबाड
४	पुणे	मासूम (महिला सर्वांगीण उत्कर्ष मंडळ) कुघेरा विहार, बिल्डींग नंबर - सी-१, सर्वे नंबर - २२६२/१/१, प्लॉट नंबर - ४१-४४, ६ वा भजला, गाडीहाळ, हडपसर, पुणे- ४०० ०२८ संपर्क व्यक्ती- अनुपमा पाठक	१) धोळे २) पुरंदर ३) खेड
५	ठाणे	वन निकेतन सोनार वाडा, मू. पो. - मुरबाड, जिल्हा - ठाणे- ४२१ ४०१ संपर्क व्यक्ती - इंदुवी तुळपुळे	१) डहाणू २) जळार ३) मुरबाड

टप्पांवर सेवना जाईल. अपेक्षित आरोग्य सेवा नसल्याची जाणे, आरोग्य सेवा देण्यात मंजीर दुर्लक्ष/हलगर्जी होणे, (denial of service) ज्यात सेवा घटनाही या आरोग्य सेवा देण्यात सामीलभाषेत आवश्यक त्या उपयोजनांच्या दृष्टीने पडित्या जातील.

आरोग्य सेवांचा लाभार्थी त्याच मिळण्या आरोग्य सेवांप्रती कितपत समाधानी आहेत याची माहिती नियमितपणे या संनियंत्रण प्रकल्प आरोग्य मंत्रालयाचे पाठवली जाईल. या माहितीच्या अन्वये अपेक्षित सुधारणा सुचवण्या जातील. यातून आरोग्य सेवांचे जनतेप्रती उत्तरदायित्व संवर्धित करण्यात मदत मिळेल. देशाच्यासाठी सेवा देणाऱ्या प्रत्येक ही सर्वोच्च मिळण्यासाठी प्रक्रिया स्वरूपात राहिली, व आरोग्य व्यवस्था अद्ययावत राखली. लोकना आरोग्य सेवा मिळण्यासाठी अडचणी व त्यांच्या प्राधान्यक्रमाच्या/निकटव्या आरोग्य सेवांप्रमाणे अपेक्षा कळल्यात यामुळे आरोग्य विभागाच्या मदत मिळेल. यामुळे जेथे सुधारणांची गरज आहे तिथे आवश्यक उपयोजना करणे शक्य होईल.

या प्रक्रियेचा एक भाग म्हणून वर्षातून किमान एकदा प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका व जिल्हा पातळीवर 'जन सुनवाई' / 'जन संवाद' आयोजित केले जातील. गावसारख्या सार्वजनिक कार्यक्रमात आरोग्य सेवांमध्ये सुधारणा घडण्यासाठी, आरोग्य सेवांमहत्वाची आपली मते सर्वसामान्य नागरिक आरोग्य मंत्रालयास मांडतील. आरोग्य सेवांमहत्वाची लोकधारित संनियंत्रणाच्या प्रक्रियेतून स्थानिक पातळीवरील आरोग्य नियंत्रण करणे व आरोग्य सेवा मंत्रालय कळवली आणणे यात लोक सहभाग घेतील. यामुळे जनतेची आरोग्य सेवांप्रती फारगळणी राखता याची माहिती लागेल.

आरोग्य सेवांशी संबंधित सर्व हितसंबंधी गटांचे प्रतिनिधित्व असलेल्या समित्यातर्फे ही संनियंत्रण प्रक्रिया विविध टप्प्यांवर राखली जाईल. या प्रक्रियेत पंचायत सदस्य, जनतेच्या हक्कांसाठी कार्यरत जनसंघटना, स्वयंसेवी संस्था, कथत गटांचे प्रतिनिधी हे आरोग्य अधिकारी व कार्याध्यापकांसोबत सहभागी होतील. या समित्यांमध्ये व्यापक जनसहभाग मिळविण्यासाठी विशेष प्रयत्न करणे अपेक्षित आहे. विशेषतः हक्काधारित वृद्धीयोगातून समाजकटके वटणाच्या संस्था/संघटनांचे प्रतिनिधित्व मिळविणे गरजेचे आहे. या संनियंत्रण समित्या पथदर्शक प्रकल्पासाठी नियंत्रलेल्या जिल्ह्यात याव, प्राथमिक आरोग्य केंद्र, तालुका व जिल्हा पातळीवर संनियंत्रणासाठी विविध कार्ये हाती घेतील. गावसंघटना, आरोग्य अधिकार्यांच्या मुलाखती, आरोग्य सेवांचा लाभ घेणाऱ्या रुग्णांच्या मुलाखती, संनियंत्रण समिती सदस्यांची निरीक्षणे, जन सुनवाई अथवा जन संवाद इत्यादींचा या उपक्रमात समावेश असेल.

सध्या आरोग्य सेवांवरील लोकधारित संनियंत्रणाचा पथदर्शी प्रकल्प खालील प्रकारे राखविण्याचे ठरविले आहे.

१) प्रायोगिक प्रकल्पासाठी निवडलेले जिल्हे -

आरोग्य सेवांवर लोकधारित संनियंत्रणाच्या पथदर्शी प्रकल्पासाठी खालील जिल्ह्यांची निवड करण्यात आली आहे

१. अमरावती
२. नंदूरबार
३. उस्मानाबाद
४. पुणे
५. ठाणे

व्यवस्थापकीय संचालक, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, मुंबई
 प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग व कुटुंब कल्याण, मंत्रालय, मुंबई
 प्रधान सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 प्रधान सचिव, आदिवासी विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
 सचिव, पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई
 आयुक्त(कुक्) सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
 संचालक, आरोग्य सेवा, मुंबई.
 संचालक, राज्य ग्रामीण आरोग्य अभियान, मुंबई
 सर्व अतिरिक्त संचालक, आरोग्य सेवा
 सर्व सह संचालक/उप संचालक, आरोग्य सेवा
 सर्व जिल्हाधिकारी
 सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
 सर्व जिल्हा शाल्य चिकित्सक/जिल्हा आरोग्य अधिकारी
 महालेखापाल-२/२, महाराष्ट्र(सेवा परिक्षा)(लेखा व अनुसूचिता)मुंबई/नागपूर
 सर्व जिल्हा कोषागार अधिकारी
 सर्व उपसचिव/अधिव सचिव/कार्यसम अधिकारी, मा.आ.वि.मंत्रालय, मुंबई
 खाजगी सचिव, मा.मंत्री(आरोग्य) मंत्रालय, मुंबई
 खाजगी सचिव, मा.राज्यमंत्री(आरोग्य),मंत्रालय, मुंबई
 निवड नसली आरोग्य-२

२) आरोग्य सेवांकर लोकाधारित प्राथमिक प्रकल्पाची व्याप्ती -

या प्रकल्पा अंतर्गत वर उल्लेखित जिल्ह्यात आलेली कार्यक्षेत्रांचा समावेश असेल -

- प्रत्येक जिल्ह्यातील तीन तालुके
- निवडलेल्या तालुक्यांतील तीन प्राथमिक आरोग्य केंद्रे व त्यांचे कार्यक्षेत्र
- निवडलेल्या प्रत्येक प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या कार्यक्षेत्रातील पाच गावांचा समावेश या प्रकल्पात केला जाईल.

३) राज्यस्तरीय सुकाणू समिती

या पध्दती प्रकल्पास मार्गदर्शन करणे, प्रकल्पासंबंधी महत्वाचे निर्णय घेण्यासाठी राज्य पातळीवर राज्य सुकाणू समिती तयार करण्यात आली आहे. या समितीचे सदस्य पुढीलप्रमाणे आहेत -

- १) श्रीमती रंदा अज्जंगार, प्रधान सचिव, (आरोग्य व कुटुंब कल्याण विभाग), महाराष्ट्र राज्य
- २) श्रीमती रंदा कुण्ठा, आयुक्त (कुटुंब कल्याण विभाग), महाराष्ट्र राज्य
- ३) डॉ. प्रकाश डोके, संचालक, आरोग्य सेवा विभाग, महाराष्ट्र राज्य
- ४) डॉ. एम. एल. चौधरी, संचालक, राज्य ग्रामीण आरोग्य अभियान, महाराष्ट्र राज्य
- ५) सचिव, ग्रामीण विकास विभाग, महाराष्ट्र राज्य किंवा त्यांचे प्रतिनिधी
- ६) डॉ. अशोक फडके
- ७) डॉ. शशिकान्त अहकारे
- ८) डॉ. सुधा कोठारी
- ९) डॉ. सतिश गोमूलकर
- १०) डॉ. अशोक दयालचंद
- ११) मनीषा मुने
- १२) अंजली कुलकर्णी
- १३) भिम रासकर
- १४) डॉ. शाम अष्टेकर
- १५) डॉ. अमय शुक्ला

(राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशन, भारत सरकारच्या ऐहवायजरी ग्रुप फॉर कम्युनिटी एंगेजमेंटचे (AGCA) सदस्य डॉ. शाम अष्टेकर व डॉ. अमय शुक्ला हे राज्यस्तरीय सुकाणू समितीचे कार्यमस्यरुपी निमंत्रित सदस्य असतील.)

४) राज्य नोडल (प्रकल्प संचालक) संस्थेची निवृत्ति -

साथी-सोहत पुणे ही स्वयंसेवी संस्था महाराष्ट्र राज्यातील पाच जिल्ह्यांत सदरहू पध्दती प्रकल्प राबविण्यासाठी राज्य नोडल संस्था म्हणून प्रकल्प काळावरील कार्यरत राहिल. प्रकल्पातील राज्य पातळीच्या उपक्रमांचे आयोजन, संयोजन व प्रकल्पासाठी उपयुक्त साहित्य निमितीची जबाबदारी या संस्थेकडे असेल. तसेच प्रकल्पासाठी निवडलेल्या पाचही जिल्ह्यांना सल्ला-संसाधन साहाय्याचे कार्य या संस्थेमार्फत जाईल.

५) जिल्हा नोंदल (प्रकल्प संचालक) संस्थेची नियुक्ती -

जिल्हा पातळीवर प्रकल्पातील उपक्रमांच्या संचालनासाठी द्यावील संस्थांची निवड करण्यात आली आहे. तालुका पातळीवर निवड झालेल्या संस्थांमध्ये सगळ्या, जिल्हा पातळीच्या प्रशिक्षणांचे आयोजन, जे सुनवाडू यासारख्या प्रकल्पातील विविध उपक्रमात जिल्हातील आरोग्य यंत्रणा प्रवेशन राबविण्यासाठी या संस्थांना सर्वतोपरी मदत करेल -

जिल्हा	जिल्हा नोंदल (प्रकल्प संचालक) संस्था
अमरावती	खोज - गेलघाट
नंदुरबार	जनार्थ आदिवासी विकास संस्था
इस्मानाबाद	ग्रामीण विकास व अध्यापन केंद्र, टाटा सामाजिक विज्ञान संस्था, तुळजापूर
पुणे	मामुम (महिला सर्वांगीण उत्कर्ष मंडळ)
राणे	वन निकेतन

६) प्रकल्पासाठी निवडलेल्या गावातील ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचा आरोग्य सेवा सन्निवर्णन समिती म्हणून विस्तार करणे -

गाव पातळीवर राहण कार्यरत असलेल्या ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती आरोग्य सन्निवर्णन व भरणसंरक्षक समिती म्हणून कार्यरत होतील. या समित्यांनी राहणारी कर्तव्ये विचारात घेता आरोग्य सेवांवर सन्निवर्णनची जबाबदारी या भगिण्यांवर सोपविताना स्वयंसेवी संस्था/हक्काधारित कार्य करणाऱ्या जनसंघटना यांच्या प्रतिनिधींची निवड या समित्यांवर करून सदराहू समित्यांचा विस्तार प्रकल्पासाठी तालुक्यातील गावांमध्ये करावा. प्रकल्पासाठी निवडलेल्या जिल्हातील तीन तालुक्यातील १५ गावांमधून या समित्यांचा पक्षधरी प्रकल्पात विस्तार होईल. ज्या गावांमधून ग्राम आरोग्य, पोषण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीचा स्थापन झालेल्या नसतील अशा ठिकाणी प्रकल्पात निवडलेल्या गावात त्या जिल्हा/तालुक्यात प्रकल्पाअंतर्गत कार्यरत स्वयंसेवी संस्था समिती स्थापनेच्या प्रक्रियेत सहभाग घेऊ शकतील. (जिल्हा, तालुका व संस्थांची नावे परिशिष्ट-अ मधील सोबत दिली आहेत.)

७) आरोग्य सेवांवर लोकाधारित सन्निवर्णन च्या प्रकल्प अंमलबजावणीसाठी प्रशासकीय अधिकारी, पंचायत सदस्य व प्रकल्प राबविणाऱ्या स्वयंसेवी संस्था/संघटना बांध्यात सहकार्य व समन्वय -

आरोग्य सेवांवर लोकाधारित सन्निवर्णन प्रकल्प जिल्हातील विविध पातळ्यांवरील प्रशासकीय अधिकारी, कर्मचारी तसेच जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा ग्राम विस्तारक, जिल्हा प्रकल्प समन्वयक तसेच वैद्यकीय अधिकारी यांना असे सूचित करण्यात येते की, त्यांनी या पक्षधरी प्रकल्पात सर्वतोपरी समन्वय साधून प्रकल्पाची अंमलबजावणी यशस्वीपणे करण्यासाठी आवश्यक ती कार्यवाही करावी

(*Signature*)
(जमिता बिम्बास)

महाराष्ट्र शासन-चे सह सचिव.

प्रति

आयुक्त, एकात्मिक ग्राम विकास योजना, नवी मुंबई.